

28 juli 1990

Paus Pius XII

Gehoorzamer dan de paus

De Nederlandse bisschoppen liepen met hun houding tegenover de Joden voor en tijdens de tweede wereldoorlog niet alleen volmaakt in de pas met het traditionele beleid van de rooms-katholieke kerk, ze waren er zelfs gehoorzamer aan dan paus Pius XII. Hans Jansen concludeert dat op grond van nieuw bronnenmateriaal.

'We komen tot de verbluffende conclusie dat de rooms-katholieke kerk in Nederland, wat betreft het publiekelijk protesteren tegen de Duitse gruweldaden jegens de joden, zich in vergelijking met de andere kerken in Nederland het beste heeft gehouden. Onzes inziens mag kennis van wat er in de loop der eeuwen door de rooms-katholieke vaders – dat waren de vaders, ook van de protestanten – jegens het joodse volk miszegt en misdaan is, er niet toe leiden dat men zijn ogen sluit voor het goede dat tijdens de tweede wereldoorlog is gebeurd. Veeleer vormt het verleden de donkere achtergrond, waartegen het opkomen voor de joden door de katholieke kerk in Nederland tijdens de tweede wereldoorlog des te scherper contouren krijgt.'

Dit schrijft ds. J. M. Snoek in zijn onlangs verschenen boek *De Nederlandse kerken en de joden 1940–1945*. Omdat de werken van H. C. Touw, *Het Verzet der hervormde kerk*, van Th. Delleman, *Opdat wij niet vergeten* en S. Stokman, *Het verzet van de Nederlandse bisschoppen tegen nationaal-socialisme* al bijna een halve eeuw zijn uitverkocht, vind ik het van groot belang, dat Snoek nu in één boek op conscientieuzere wijze alle belangrijke kerkelijke documenten met betrekking tot de jodenvervolgving in Nederland heeft opgenomen. Omdat hij ook uitvoerig aandacht besteedt aan de hulp die joodse onderduikers hebben ondervonden, gaf hij aan zijn boek het motto mee: 'Hoe groter de duisternis, des te helderder het licht, ook al is het niet meer dan dat van een kleine kaars' (Heinz Leuner).

Snoek kan tot genoemde conclusie komen, omdat hij in zijn boek niet het beleid van de r.k.kerk als universele kerk analyseert, omdat hij verder geen onderscheid maakt tussen nationaal-socialisme en antisemitisme en omdat hij tenslotte voorbijgaat aan de vraag waarom ook in Nederland de bisschoppen de discriminatie en stigmatisering van de joden vanaf 1933 niet onomwonden hebben afgezien. Toen dr. J. Koopmans in het voorjaar van 1941 naar aanleiding van de invoering van de Ariëparagraaf ook op de aartsbisschop van Utrecht een beroep deed om krachtig te protesteren, zweeg Mgr. De Jong.

Op grond van veel nieuw bronnenmateriaal, dat in het laatste decennium in Israël, Amerika en Europa werd aangedragen en bestudeerd, kom ik tot de conclusie, dat het beleid van de Nederlandse bisschoppen met betrekking tot de joden in volmaakte overeenstemming was met het traditionele beleid van de r.k.-kerk en dat zij in de letterlijke zin van het woord hieraan gehoorzamer waren dan de toenmalige paus Pius XII.

Godsdienstoorlog

Voor de tweede wereldoorlog werd de rassenleer van de nazi's door Pius XI in zijn encycliek *Mit Brennender Sorge* (1937) en door de Nederlands bisschoppen in hun brieven van 1934 en 1936 ten stelligste afgewezen als strijdig met de leer en praxis van de katholieke kerk. Dit betekende echter niet, dat het politieke optreden van een wettige overheid ook

principieel werd afgewezen, laat staan openlijk bekritiseerd. Wereldbeschouwing en staatspolitiek zijn twee verschillende gebieden; twee rijken, zoals Luther zei. Voor zover de nazi's een concurrerende godsdienst ('nieuw heidendom') verkondigden, ontbrandde er een godsdienstoorlog. Voorzover het naziregime wettelijke maatregelen tegen de joodse bevolkingsgroep nam, werd dat een zaak van eigen, politieke verantwoordelijkheid geacht, waar de kerk zich niet rechtstreeks in moest mengen. Een aantal voorbeelden om dit te staven:

'Schadelijke invloed'

In 1930 al schrijft de jezuïet G. Gundlach, hoogleraar te Rome en vooraanstaand auteur op het gebied van de katholieke sociale leer, het artikel *Antisemitismus* in het *Lexikon für Theologie und Kirche* (1930). Daarin verdedigt hij het goed recht van de overheid maatregelen te nemen tegen met name de geassimileerde joden, die in zijn ogen een bovenmatige en schadelijke invloed verworven hadden op economisch en politiek gebied, in pers, kunst en wetenschap. Deze schadelijke invloed mag de overheid, schrijft hij, terugdringen via wettelijke maatregelen. Het standpunt dat Gundlach verwoordt, is ook terug te vinden in een serie artikelen, die tussen 1936 en 1938 te Rome in de *Civiltà Cattolica* door de Jezuiten werd gepubliceerd. Om te voorkomen, dat de vergoeding van het racisme van de nazi's zou kunnen worden verstaan als een veroordeling van het antisemitisme, wordt in deze artikelen uitvoerig uit de doeken gedaan, welke verschillen en overeenkomsten er tussen het christelijke en racistische antisemitisme bestaan.

De redactie schrijft onder meer: 'De joden vormen een ernstig en voortdurend gevaar voor de maatschappij. Het zionisme kan een uitweg betekenen, maar het creëren van een joodse staat zou de joodse bedreiging versterken, omdat de joden, als sluwe profiteurs, alle internationale organisaties infiltreren, speciaal de vrijmetselarij en de Volkenbond. Het is een dringende noodzaak dat de betrekkingen tussen joden en christenen worden beperkt en dat wij een dam opwerpen tegen twee verontrustende vormen van het joodse overwicht: het materieel-financiële en het revolutionaire. Beide zijn de producten van het wereldjodendom, dat nu eens het ene, dan weer het andere hanteert om de wereldheerschappij te veroveren. Er is geen weg om joden onschadelijk te maken dan die welke in de middeleeuwen door de kerk werd bewandeld, de traditionele manier die door de pausen aanvaard werd, hetgeen inhield geschikte wettelijke voorzieningen, zoals een vorm van segregatie en identificering, aangepast aan onze tijd.' Was het louter een samenloop van omstandigheden dat toen deze artikelen verschenen, de zuivering van joden in Duitsland van maand tot maand intensiever werd, dat Heidrich een jaar later een begin maakte met de inrichting van verplichte getto's en twee jaar daarna het 'gele joden-kenteken', een kerkelijke uit-

vinding, werd ingevoerd?

Eenzelfde standpunt komt in 1941 naar voren in een briefwisseling tussen de Vichy-regering en het Vaticaan. Het Vaticaan wijst de rassenteer van de nazi's af, maar dat betekent nog niet – zo schrijft de Franse ambassadeur bij de Heilige Stoel, Léon Bérard – dat de regering geen speciale maatregelen tegen de joodse bevolking mag nemen. Generaal Pétain heeft in 1941 voldoende aan dit antwoord. Zonder gewetensproblemen wordt *Le statut des Juifs* van 2 juni 1941 ook in Vichy-Frankrijk doorgevoerd.

Uit deze brief van de Franse ambassadeur aan generaal Pétain wordt ook duidelijk, waarom het Vaticaan zweeg, toen in Duitsland tussen 1933 en 1940 van staatswege vierhonderdeenendertig anti-joodse wetten werden uitgevaardigd, om de joodse minderheid weer de status van pariakaste op te leggen: deze discriminerende en stigmatiserende wetten waren noodzakelijk om de joden uit het economische, culturele en openbare leven uit te schakelen en hen volledig te isoleren. In het officiële dagblad van het Vaticaan, de *Osservatore Romano*, werd nooit tegen deze anti-joodse maatregelen geprotesteerd! Want waarom zou het Vaticaan over de apartheidspolitiek van de Vichy-regering in Frankrijk met betrekking tot de joden een ander oordeel hebben gehad dan over die van de nazi-regering in Duitsland?

Deze houding van het Vaticaan verklaart ook, waarom praktisch alle Franse bisschoppen zwegen, toen de Vichy-regering zijn staats-antisemitisme formuleerde, en een deel van het episcopaat hiermee openlijk instemde. In Duitsland heeft vanaf 1933 deze opvatting het beleid van vrijwel het hele episcopaat bepaald. Zelfs bisschop Wurm, die als enige protesteerde tegen de deportatie van de joden, keurde verschillende keren de anti-joodse maatregelen goed. Men komt niet tussenbeide en tekent geen protest aan tegen de politieke maatregelen: dat doet het episcopaat niet in 1933, met betrekking tot de economische boycot en de Ariëverklaring. Dat doet het niet in 1935, bij de rassenwetten van Neurenberg.

'Tolerant zijn'

Het Vaticaan en het Franse en Duitse episcopaat vinden niet alleen dat de overheid het recht heeft zulke wetten tegen de joden uit te vaardigen, maar zij herkennen in deze maatregelen in meer of mindere mate ook het traditionele apartheidbeleid van de r.k.-kerk met betrekking tot de joden. Dat wordt al duidelijk, als genoemde artikelen in de *Civiltà Cattolica* verschijnen. In de zojuist genoemde brief van de Franse ambassadeur bij de Heilige Stoel aan Pétain lezen we, dat de katholieke kerk met een beroep op het grote gezag van Thomas van Aquino in de afgelopen eeuwen terecht een apartheidbeleid met betrekking tot de joden heeft gevoerd door hen naar het getto te verwijzen: 'Wij weten uit de geschiedenis van de afgelopen eeuwen, dat de kerk de joden dikwijls heeft beschermd tegen ge-

weld en onrecht van hun vervolgers én dat zij hen tegelijkertijd levenslang in getto's heeft opgesloten.

Een van haar meest gezaghebbende kerkeraren, Thomas van Aquino, heeft trakaten nagelaten, waarin hij deze houding van de kerk verantwoordt. Hij heeft in zijn *Summa Theologiae* het joodse vraagstuk incidenteel maar glashelder uiteengezet. We geven hier een samenvatting van zijn leer: men moet tegenover de joden tolerant zijn, als het gaat om de uitoefening van hun godsdienst. Men mag hen niet dwingen zich te bekeren. Men mag hun kinderen niet dwingen zich te laten dopen zonder toestemming van hun ouders.

Van de andere kant stippelt Thomas een duidelijk beleid uit om joden te onderdrukken. Volgens hem is het aan te bevelen, dat men in een christelijke samenleving maatregelen neemt om aan hun optreden grenzen te stellen en hun invloed te beperken. Het zou onredelijk zijn, als de joden in een christelijke staat zouden regeren. Want dan zou het gezag

(advertentie)

van de katholieken worden afgezwakt. Hieruit volgt, dat het legitiem is, dat hun wordt verboden openbare ambten te bekleden, dat slechts een beperkt aantal joden (numerus clausus) aan universiteiten mag studeren en vrije beroepen uitoefenen.

Geen discussie, geen kritiek

Tijdens het gesprek van Hitler met bisschop Berning en prelaat Steinmann op 26 april 1933 gaat Hitler in op de discussie die onder katholieken aan de basis is gevoerd over de anti-joodse maatregelen. Hij maakt van de gelegenheid gebruik om de zwijgende instemming van de hiërarchie te vertalen in een verwantschap en belangengemeenschap tussen kerk en nazistaat op dit punt: 'De katholieke kerk', zegt hij, 'heeft 1500 jaar lang de joden als Schädlinge beschouwd, ze naar getto's verwezen enzovoort. Toen wist men wat joden zijn. In de tijd van het liberalisme zag men dit gevaar niet meer. Ik ga terug naar die tijd en naar wat men 1500 jaar gedaan heeft. Ik stel niet het ras boven de religie, maar ik zie de Schädlinge in de vertegenwoordigers van dit ras voor kerk en staat, en wellicht bewijs ik het christendom een grote dienst. Daarom worden de joden uit de universiteiten en ambtelijke beroepen verwijderd'. Aldus het letterlijk verslag van Berning op de conferentie van vertegenwoordigers van alle kerkprovincies op 25-26 april 1933 te Berlijn. Het verslag van die conferentie vermeldt geen discussie, noch kritiek op Hitlers woorden.

Welnu, ligt het niet voor de hand, dat het zwijgen van het Nederlandse episcopaat over de anti-joodse wetten van de nazi's voor en tijdens de tweede wereldoorlog voor een deel op dezelfde wijze moet worden verklaard? Hield de pauselijke nuntius in Den Haag het Nederlands episcopaat niet voortdurend op de hoogte van de ontwikkelingen elders in Europa? Schreef J. de Jong - die van 1914 tot 1935 hoogleraar in de kerkgeschiedenis was en in 1936 aartsbisschop van Utrecht werd - geen handboek voor de kerkgeschiedenis (in vier delen), waarin hij met geen enkel woord het traditionele apartheidbeleid van zijn kerk met betrekking tot de joden afwees? Bovendien moeten wij bedenken, dat hij een van zijn studenten, namelijk Frits van de Meer, de zo artistiek en literair begaafde priester van het aartsbisdom Utrecht en de later zo beroemd geworden hoogleraar aan de universiteit van Nijmegen, aanmoedigde om de *Catechismus. Dat is onderrichting in het ware geloof* (1941) te schrijven. In een voorwoord schrijft De Jong onder meer: 'Dit boek is werkelijk geput uit de echte bronnen. Waar het maar enigszins mogelijk was, zijn de eigen woorden van de Heilige Schrift aangehaald, want alles verbleekt naast Gods onvervalschte woord'. In deze catechismus voor volwassenden, die grote oplagen en herdrukken kreeg, schrijft Van de Meer: 'Na den godsmoord dolen zij (de joden) rond als een ras van gemerkten; met een Kaïnstenen, zonder tempel, zonder offer, zonder land. Altijd opgejaagd en geplaagd; met

een vinger in alle kerkvervolgingen en met geheel hun lijf in alle lijden. Maar, e dit is de zuivering in deze tragedie, e bleef een overschot door voorbeschik king uit genade, en in dat overschot za dit volk op het einde der geschiedeni deze vloek afschudden. Dit volk zal op staan uit de doden zoals de krijgers op he bottenveld van Ezechiël. Blind staat de geliefde van Jahveh onder het kruis, blind de draagster van den decaloog, de tafeler wet en de profeten; achter haar vallen de blinden van Breughel in den kuil.' Omdat De Jong de traditionele apartheidbeleid met betrekking tot de joden onderschreef, mogen wij er niet zonder meer vanuit gaan, dat hij het hieruit voortvloeiende traditionele apartheidbeleid verwierp.

Joodse overheersing uitsluiten

De naaste medewerker van de aartsbisschop, mgr. F.A.H. v.d. Loo, een hoog geschoold jurist in civiel en kerkelijk recht, gaf in 1940 zijn *Cum permissu superiorum* aan het berucht geworden boek *Het joodse vraagstuk* van J.P.M. van der Ploeg, hoogleraar aan de universiteit van Nijmegen. Hierin schrijft hij: 'Het leven van de joodse bevolkingsgroep zal tot op zekere hoogte gescheiden dienen te zijn van dat van de volkeren te wier midden zij woont. Hoever deze scheiding moet worden doorgevoerd, hangt af van de omstandigheden en zal ieder voor zichzelf dienen uit te maken. Joodse overheersing moet natuurlijk op alle gebied uitgesloten zijn: zelfs een numerus clausus behoeft daarom in het geheel geen barbaars onrecht te zijn, maar kan soms een harde noodzaak zijn. Heel in het bijzonder moet worden verhoed dat de joden de controle krijgen over de middelen waardoor het geestesleven van een volk, vooral van een christelijk volk, sterk wordt beïnvloed: pers, film, radio enz.'

Evenals het Vaticaan beroept ook de scherpzinnige dominicaan Van der Ploeg zich hierbij op het grote gezag van Thomas van Aquino. Tenslotte lezen we in de *'Acta et decreta concilii provincialis ultraiectensis, anno 1924 celebrati'*, dat de Nederlandse bisschoppen in 1924 het noodzakelijk vonden, dat de betekenis van canon 1325, paragraaf 3 van het kerkelijk wetboek opnieuw werd verduidelijkt en toegepast. Daarom decreteerden de toenmalige bisschoppen, dat katholieken uit eerbied voor het kruis van Christus - dat voor de joden een ergernis is - elke vertrouwelijke omgang met joden moeten vermijden. Omdat het gevaar niet denkbeeldig is dat joden geloof en zeden van katholieken perverteren, moeten priesters er zorg voor dragen, dat katholieken niet voor joden werken en in situaties terecht komen, waarin zij van steun en hulp van joden afhankelijk worden. De bisschoppen verdedigen deze uitleg van het kerkelijk recht met betrekking tot de joden door te verwijzen naar de encycliciek *A quo primum* (14 juni 1751) van paus Benedictus XIV (1740-1758), die tijdens zijn pontificaat kerkjuristen opdracht gaf alle anti- en pro-joodse bepalingen, voorschriften, maatregelen en canones - die in

het verleden waren geformuleerd – te verzamelen en te ordenen. Op 15 september 1751 werd dit grote werk gepubliceerd. Pas in het begin van de jaren zeventig werden deze bepalingen van het Nederlands episcopaat uit 1924 opgeheven.

Apartheid verdedigd

Het is dan ook geen wonder, dat een bepaalde vorm van apartheidbeleid met betrekking tot de joden ook in Nederland in allerlei kringen van katholieken voor en in de tweede wereldoorlog werd verdedigd. De vermaarde schrijver Henri Bruning, bijvoorbeeld verdedigde *Een apart statuut*, waaraan de joden in Nederland moesten worden onderworpen, 'een statuut, dat deze minderheid een leven volgens eigen aard en zijn waarborgt, doch dat haar tevens elken invloed op ons politiek, economisch, maatschappelijk, staatkundig en culturele leven onmogelijk maakt. Hiermede worden haar materiele levensmogelijkheden geenszins afgesneden'.

Maar ten onrechte deelt Adriaan Venema in zijn laatste boek *Schrijvers, uitgevers en hun collaboratie. De harde kern* (1989) Henri Bruning in bij degenen die zich voegden in de nazi-ideologie. Bruning distantieerde zich in de tweede wereldoorlog zo van het antisemitisme van Hitler, dat flinke irritatie bij de bezetter begrijpelijk was. Het feit, dat veel katholieken een bepaalde vorm van apartheidbeleid met betrekking tot de joden verdedigden, rechtvaardigt niet de bewering dat zij dus de vernietiging van de joden wilden.

Geen protest

Uit het boek van Snoek blijkt, dat het Nederlandse episcopaat zeer laat echt in actie komt. Aanleiding is, dat de bezetter in de zomer van 1941 het Rooms-katholiek Werkliedenverbond opheft. Van alle kansels wordt afgelezen, dat nu voortaan het lidmaatschap van nationaal-socialistische mantel-organisaties niet alleen verboden is, maar ook uitsluiting van de sacramenten met zich mee brengt. Het meest opmerkelijke aan deze kanselboodschap is, dat met geen woord wordt gerept over de apartheidspolitiek met betrekking tot de joden. De joden waren al uit hun maatschappelijke posities verwijderd, hun bezittingen waren al afgenomen (contante gelden, banktegoeden, effecten, levensverzekeringsspolissen en andere geldswaarden), en zij waren al uit het openbare leven verwijderd. Het Nederlands episcopaat zweeg niet alleen, toen in Duitsland de Ariëparagraaf werd ingevoerd en de Neurenbergerwetten werden afgekondigd, maar ook toen zij in Nederland werden ingevoerd.

Toen prof. Slotemaker de Bruïne in het najaar van 1940 de aartsbisschop een afschrift van het request van het Convent van Kerken tegen de apartheidspolitiek met betrekking tot de joden had gestuurd, hebben de Nederlandse bisschoppen overwogen of zij via een kanselboodschap eenzelfde protest zouden laten horen. Het is opmerkelijk dat zij

hiervan afzagen omdat de meningen van de bisschoppen verdeeld waren. De tegenstanders onder de bisschoppen hadden geen reden om van het sinds 1933 gevolgde beleid met betrekking tot de apartheidspolitiek van de nazi's af te wijken. Zij konden zich bovendien beroepen op het beleid van het Vaticaan en hun Franse en Duitse collega's in het bisschoppelijk ambt.

Toen in oktober 1941 de Amsterdamse hoogleraar Paul Scholten een bezoek bracht aan de aartsbisschop van Utrecht om te spreken over een protest van alle kerken tegen de jodenvervolgving, besloot daarna het episcopaat, dat de scherpzinnige kerkjurist mgr. F. van de Loo, officiaal van het bisdom, namens de bisschoppen het contact met het Convent van Kerken zou onderhouden.

'Christelijke barmhartigheid'

Op 17 februari 1942 bespraken Aalders (hervormd), Van Dijk (gereformeerd) en Van de Loo (katholiek) met Seys-Inquart de tekst van het volgende memorandum, dat hem eerder was toegezonden. Omdat het voor mij onbegrijpelijk is, dat Snoek in zijn boek de tekst van dit memorandum met geen enkel woord toelicht of verklaart, volgt hier eerst de letterlijke tekst: 'De kerken onthouden zich hier van een beoordeling van het antisemitisme, dat zij overigens vanuit christelijke beweegredenen principiële afwijzen. Ook wensen zij nu niet een debat te openen over de politieke maatregelen tegen de joden in het algemeen. Zij wensen zich te beperken tot het feit dat in de loop van het jaar 1941 talrijke joden zijn gevangengenomen en weggevoerd, en dat sindsdien officiële mededelingen omtrent schrikbarende hoge sterfgevallen onder deze gedeporteerden zijn binnengekomen. De kerken zouden hun meest elementaire plichten verzaken, als zij niet van de overheid zouden verlangen dat aan deze maatregelen paal en perk wordt gesteld. Dit toch is een eis van christelijke barmhartigheid'.

De kerk ging Hitler voor

Waarom wilden de vertegenwoordigers van de kerken geen debat openen over de politieke maatregelen tegen de joden in het algemeen en waarom wensten zij zich alleen te beperken tot de maatregelen van gevangenneming en wegvoering, als gevolg waarvan talrijke joden waren omgekomen? Waarom moesten alléén aan deze maatregelen paal en perk worden gesteld? Ook al hoeft het niet waar te zijn, dat de tekst van dit memorandum door de kerkjurist Van de Loo en de kerkhistoricus De Jong is geschreven, in ieder geval zullen zij beiden hierin de hand hebben gehad.

Bovendien moeten we vaststellen, dat de tekst van dit memorandum precies overeenstemt met het beleid dat vooral de katholieke kerk in de afgelopen eeuwen met betrekking tot de joden in de christelijke samenleving heeft uitgestippeld. Hitler was niet de eerste die een apartheidbeleid met betrekking tot de joden formuleerde. De katholieke kerk was

hem hierin voorgegaan. De kerkhistoricus De Jong en de kerkjurist Van de Loo wisten dit maar al te goed. Als zij met Seys-Inquart zouden gaan praten over de politieke maatregelen tegen de joden in het algemeen, dan zouden ze zeker het risico lopen, dat ook het traditionele beleid van de kerk met betrekking tot de joden ter sprake zou komen. Was bisschop Berning en prelaat Steinmann in 1933 niet hetzelfde overkomen, toen Hitler met hen sprak over de jodenvervolgving?

Verzet

Maar als het leven van joden met de dood wordt bedreigd – en dat was de situatie waarin de joden in 1942 verkeerden (in het memorandum wordt gesproken over gevangenneming, wegvoering en schrikbarende hoge sterfgevallen) is het de dure plicht van paus en bisschoppen om voor joden in de bres te springen. Uit de geschiedenis van de r.k.-kerk zijn veel voorbeelden te geven van een dergelijk optreden van kerkelijke gezagsdragers. Paus Innocentius III, die op het vierde concilie van Lateranen in 1215 het fundament legde van het apartheidbeleid met betrekking tot de joden, schreef: 'God heeft Kain tot een ronddwalende en voortvluchtige mens gemaakt maar zijn hoofd doen sidderen en hem een kenteken gegeven, opdat zij niet gedood zouden worden. Zo moeten ook de joden ronddolen over de aarde totdat hun aangezicht met schande bedekt is en totdat zij de naam van de Heer Jezus Christus zoeken. Want tegen hen roept het bloed van Christus; zij mogen ook niet gedood worden, opdat het christenvolk de goddelijke wet niet vergete.'

Toen het voor de aartsbisschop onomstotelijk duidelijk was geworden dat de joden met de dood bedreigd werden, heeft hij zich (samen met de andere bisschoppen) onverzettelijk gedragen in zijn openlijk protest tegen de gruweldaden van de Duitsers. Hetzelfde geldt voor enkele Franse en Oosteuropese bisschoppen. Maar in tegenstelling tot enkele protestantse kerken heeft het Nederlands episcopaat nooit het apartheidbeleid met betrekking tot de joden met even zoveel woorden veroordeeld. Zowel het zwijgen van de Nederlandse bisschoppen over het apartheidbeleid met betrekking tot de joden als ook hun publiekelijk protest tegen de feitelijke uitroeiing van de joden is in volmaakte overeenstemming met het traditionele beleid van de rooms-katholieke kerk in de afgelopen eeuwen. Het lag trouwens in de aard van aartsbisschop De Jong om geen millimeter af te wijken van leer en praxis van zijn kerk. Daarentegen is het zwijgen van paus Pius XII, de Duitse en Poolse bisschoppen – toen zes miljoen joden werden vermoord – in strijd met leer en praxis van hun eigen kerk.

Hans Jansen

Dr. J.G.B. Jansen is wetenschappelijk medewerker van Foundation Research into Christian Literature on Jews and Judaism.
J.M. Snoek, De Nederlandse kerken en de joden 1940-1945, Uitgave Kok, Kampen. Prijs f 27,50.